

Memoáre Proti prúdu –záverečné kapitoly

Ako ma dejiny uvrhli do slobody

Zrazu sa celá budova hry na poťomkiniádu zosypala, akoby nebola z betónu, ale z piesku. Vyfarbila sa ako papierový drak, hoci celé desaťročia to bol predsa drak veľmi reálny a pôsobil dojmom, že ním len tak niečo neotrasie. Lenže pod tlakom elektronických médií, ktoré prenikajú múrmi a nezastaví ich žiadna železná opona, sa obor zrazu zosypal v konfrontácii s kapitalizmom, s ktorým v uspokojovaní konzumizmu nedokázal konkurovať, akokoľvek sa svojim detinským *dohnať a predstihnúť* pechoril tým istým smerom. Nemal v tom šancu, lebo kapitalizmus je jediný systém, ktorý si o človeku nerobí ilúzie, berie ho takého, aký je naozaj, a v tom je jeho skazonosná sila.

Socializmus s ľudskou tvárou ma preto pri jeho gorbačovovskej repríze nesklamal v prvom rade tým, že sa nevedel vzdať tabu vedúcej úlohy strany, kým nebolo neskoro, a spojiť slobodu so spravodlivejším ekonomickým vzorcom, lež predovšetkým tým, že tak isto ako kapitalizmus staval na konzumizme, ibaže vo vyváženejšom vydaní. Takže pri všetkej radosi zo znovunadobudnutej slobody a z rehabilitácie som sa z toho nevedel tak tešiť ako mnohí, hoci moja dlhoročná proskribovanosť zrazu zmenila mínus na plus.

A keď vysvitlo, že sloboda je aj slobodou rozdúchávať nacionalistické či rasistické pudy, slobodou rehabilitovať Farskú republiku, slobodou rozbíjať Československo, ktoré som vnímal ako svoju vlasť, radosť ešte viac pobledla. Pravdaže som svoj priestor slobody začal aj ja využívať na zápas proti týmto silám, no zreteľne som cítil, že sme v defenzíve a že Slovensko naďalej hrá svoju osvedčenú hru *čo sme si, to sme si*, presadzujúc hrubú čiaru, lebo masla na hlave bolo a je až-až.

Pritom Československo sa už ani ako *dvojdomeček* zrejme nedalo zachrániť. Český centralizmus od začiatku až do konca o krok-dva zaostával za národno-sebarealizačnými požiadavkami Slovenska, počínajúc Pittsburghskou dohodou a nekončiac Košickým programom, čím vždy dodával nacionalistom hojnosť potravy, a ani my nenacionalisti sme to nemohli schvaľovať. Český centralizmus pritom nie je vo svetovom kontexte výnimkou, naopak, správval sa podľa nemenného vzorca vo vzťahu metropola-provincia. Podľa neho sa správvalo – a potom rozpadlo – Rakúsko-Uhorsko ako žalár národov. Podľa toho istého vzorca vznikli USA, lebo britská ríša nedokázala včas rozpoznať a akceptovať, že už treba popustiť opraty. Nepoučila sa, a to isté ju potom postihlo s Indiou. Rovnako obišlo Francúzsko vo východnej Ázii a v severnej Afrike. Krvavý etnický rozklad Juhoslávie sa líši iba tým, že je viaczložkový...

Vo vyratúvaní sa dá ľubovoľne pokračovať, ale vzorec je jasný – metropola nikdy nedokáže držať krok s emancipačnými snahami provincie a popustiť sa

odhodlá, až keď niet inej cesty, a to už býva neskoro. Takže hoci Gustáva Husáka ako normalizátora a technológa moci odmietam, v jednom s ním súhlasím. S tým, keď v zlomovej chvíli vyhlásil: *Najprv federalizácia, potom demokratizácia*. Vedel, že ak sa centralisticky koncipovaná demokratizácia (alebo skôr už „demokratizácia“) usadí v sedle, federalizácia sa zas odsunie na svätého Vída.

Prečo som teda vlastne bol za zachovanie Česko-Slovenska, majú pred očami túto konštantu? V pozitívnom zmysle šlo skôr o citové, nostalgické, teda nie racionálne podložené väzby. Cítil som sa doma aj v Prahe, v Náchode, v Olomouci či Kroměříži, no najmä v severomoravskom Jeseníku, a nechcel som o túto časť svojej vlasti prísť. Okrem toho som českú kultúru vnímal ako svoju vlastnú.

Lenže bol tu aj racionálny negatívny dôvod. Mal som živo pred očami, čo za populistické, chamtivé, neštátnické kreatúry sa to vyšvihli na čelo separatistického hnutia a akých otcov-zakladateľov s ich kapitálokradnou vrstvou nám dejiny odkážu pod egidou nacionalizmu a *Tisových tieňov*. O toto naozaj nebolo čo stáť, aj keby som už bol býval toho názoru, že je načase osamostatniť sa. Hoci zrejme bolo.

Ten osamostatňovací proces sa vyznačuje ešte čímsi. Nostalgici Česko-Slovenska sú generácia na odchode, vývin ich najprv odsunul na okraj a dnes sú už neaktuálni, lebo vývoj dal rozpadu – a či skôr rozbitiu – za pravdu. Naproti tomu neofudáctvo aj nacionalizmus majú síce tiež svojich nostalgikov typu Františka Vnuka či Milana Ďuricu, zhruba mojich vrstovníkov, majú však korene a stúpcov aj v mladej a strednej generácii. To dáva ďalšiemu vývinu perspektívu, že sa na Slovensku udržia a môžu prosperovať hejslovácke, nacionalistické tendencie.

* * *

Od začiatku som spolupracoval s obnoveným *Kultúrnym životom*, ktorému po Novembri 89 pomohla na svet dotácia Ministerstva kultúry pod vedením Milana Kňažka. Po krátky čas nového trvania ho viedol v občianskej línii básnik Ivan Štrpka, lenže táto línia narážala na odpor. Prekrížil mu cestu aj predseda vlády Ján Čarnogurský, pobúrený príspevkom, ktorý som hneď vtedy pokladal za nevhodný a pri ktorom redakcia zjavne pozabudla, že sloboda prejavu sa končí tam, kde stúpime na otlak držiteľovi mešca. Britská zásada, že spisovateľ má hrýzť ruku, ktorá ho kŕmi, je možno aj tam iba ilúziou. Definitívne časopis uškrtil roku 1993 mečiarovský minister kultúry Dušan Slobodník (medzi našincami známejší ako Slobodan Dušanovič, čo bol odkaz na Slobodana Miloševića).

Vtedy som sa stal trvalým spolupracovníkom česko-slovenského občianskeho týždenníka, neskoršie dvojtýždenníka *Mosty*. Vyplývalo to aj z môjho dlhoročného priateľstva so Soňou Čechovou už od čias, keď pracovala ako redaktorka v Tatrane, a trvalo až do jej smrti. Soňa tvorila dušu *Mostov*, a hoci prevažne ženskú redakciu tvorili podnetné osobnosti, ktoré svoj post brali ako poslanie, duša býva iba jedna, a krátko po Soninej smrti zasadil *Mostom* roku 2007 konečný úder minister kultúry Marek Maďarič.

Na rovnakom princípe sa rozvinula aj moja dlhoročná spolupráca so Slobodnou Európou, ktorá sa prejavovala tak isto občiansky, laicky a tolerantne, lebo moje ľavicové postoje tu nikdy nevedli ku kontroverzii a s nebohou redaktorkou Katkou Lutherovou, človekom otvorenej mysle, sme výborne vychádzali. Za desať rokov sa toho ponahráva hodne, takže pri krste tretieho a posledného dielu *Strát a nálezov* roku 2007 sa ich krstný otec Dušan Hanák medziiným spýtal: *A kedy bude štvrtý?* Vyvalil som oči: *A to z čoho? – No predsa zo Slobodnej Európy...*

Rozhlas je médium chvíle a knižne sa vydávajú len jeho naozaj špičkové plody, takže Dušan Hanák určite prepísal. Zásluhou Dr. Jany Stradiotovej, vedúcej archívu SFÚ, sú však tieto relácie vo zvukovej podobe napriek tomu elektronicky k dispozícii, pravda, bez výberu či triedenia, ale predsa len.

V úzko profesionálnej oblasti filmovej publicistiky som sa však zrazu ocitol medzi tými, ktorých hlas sa berie na vedomie. Slovenský filmový ústav aj VŠMU mi povydávali dávno napísané štúdie, ktoré cenzúra odpratala do trezoru. Profesor Václav Macek roku 1998 v prísnom jednozväzkovom výbere pomohol na svet súboru recenzií, rozhovorov a štúdií za polstoročie činnosti pod názvom *Straty a nálezy*, roku 2005 a 2007 nasledovali ďalšie dva zväzky. Editor Martin Kaňuch vložil do ich konečnej podoby toľko mravčej práce, akoby to ani nebola moja, ale jeho vlastná kniha, takže mu za ňu v rámci Igrica udelili roku 2006 právu **za redakčné zostavenie publikácie**. Oceňovať takýto typ práce nie je vo filmovom svete bežné, skôr v oblasti knižnej kultúry, a dosah takého ocenenia perfekcionizmu vystúpi najmä vo svetle donebavolajúcich transkripčných, korektorských aj vecných chýb, aké kolú oči v nejednej domácej či zahraničnej publikácii.

* * *

VŠMU ma roku 1997 dokonca poctila čestným doktorátom, hoci som tam iba dva roky viedol scenáristicko-dramaturgický seminár, takže akokoľvek vysoko si tú poctu cením, dodnes nechápem, čím som si ju asi tak mohol zaslúžiť. Na samotný seminár a jeho posádku však spomínam rád, veď som sa tam na koreni stretal s mladými adeptmi, ktorí študovali z ozajstného záujmu o vec a zväčša sa aj v audiovízii, aj ako pedagógovia dobre uplatnili a mnohí patria v odbore ku kapacitám. Dušan Mitana mal z nich v literatúre meno už vtedy a dosť dbal na svoju bohémsku povesť.

Viedlo to k občasným treniciam, lebo oneskorencom som odmietal podpísať účasť, a on v tom bol borcom. Nik netušil, že to sa na nich iba všíim za to, že sa seminár začína o ôsmej ráno, čo na mňa bolo pekelné priskoro a koľkokrát som trnul, či sa nezhodím neskorým príchodom ja, veď občas som stihol iba o chl. Bohovia, v ktorých neverím, ma napriek tomu ochránili.

Prvý raz a naposledy som sa tu zapojil do sadenia stromov a sledoval, ako sa pri analytických diskusiách mladí adepti profilujú každý svojším smerom – niekde sa

kl'ul na povrch budúci dramaturg, inde kritik, inde zasa scenárista či spisovateľ. Možno som si tu trochu nadrábal, čo som na výchove synov zanedbal. Normalizácia s týmto záhradníčením skoncovala.

Dosť príbuzné pocity vo mne budia ďalšie ocenenia – trenčianskoteplický Artfilm mi roku 2001 udelil Zlatú kameru a SFTA roku 2007 Slnko v sieti. Napriek dojatiu neprestávam tie ocenenia pociťovať ako nadhodnotenie, hoci už to, že mi toľko filmárov vysokého kreditu dalo svoj hlas, budí pocit udiveného zadosťučinenia. Kedykoľvek si však spomeniem, ako som pri preberaní Slnka v sieti vyjachtal, že ho pokladám za ocenenie toho, čo bolo, nie toho, čo bude, sám sa v duchu kandidujem do Guinnessovej knihy rekordov za najväčšiu sprostosť, akú sa komu podarilo pri takej príležitosti vytresnúť. Dá sa ocenenie za celoživotné dielo v takom veku pokladať za povzbudenie, závdavok na čosi, čo ešte len príde? Takže ma na jednej strane škrie, že Zuzanka Piussi túto moju sprostosť zvečnila vo filme, na druhej ma to ťarbáctvo zrejme vystihuje, takže mi to patrí.

Najväčším zadosťučinením je určite to, že ma stredná generácia, ba ani tí mladší, podľa všetkého nepokladajú za lanský sneh. Martin Kaňuch, rozhl'adený šéfredaktor teoretického polročníka KINO-IKON, má dokonca na svedomí väčšinu štúdií, ktoré som preň napísal a ktoré by bez jeho iniciatívy a pobádania nikdy nevznikli.

Obzvlášť ma prekvapil čerstvý záujem mimofilmového sveta. Môj osobný život patrilo donedávna iba mne, poznalo ho len moje okolie a vôbec som nevidel dôvod, prečo by to malo byť inak. Nevieť, či širší záujem nevzbudili azda moje márne a naivné pokusy v *Mostoch* a neskoršie v *Pravde* a v *Plus 7 dní* vyburcovať antifašistov a dostať pred súd lož, že za Slovenského štátu nebol vynesený ani jediný rozsudok smrti. S touto lžou prišiel ešte za vojny prezident Jozef Tiso v liste pápežovi, čiže katolícky kňaz tu klamal svoju najvyššiu duchovnú autoritu, hoci možno si ani neuvedomoval, že klame, a nevedomky si vynesenie rozsudku stotožnil s jeho vykonaním. Či sa taký lapsus u takej prenikavej hlavy dá predpokladať, na to už nik neodpovie, ani len súd dejín, no Tisovu lož naďalej rozširujú dnešní neľudáci vo svojich spisoch a ja ako neprávnik som dúfal, že by sa ju dalo súdne postihnúť, ako sa v mnohých štátoch postihuje *Osvienčimská lož*.

V tom som sa zjavne mýlil, no vzbudil som záujem z nečakanej strany, hoci neviem, či práve tým. Možno jednoducho tým, že svedkov minulého storočia ubúda a niekto si uvedomil, že čoskoro sa už nebude koho pýtať. Tak či onak, publicistka Iris Kopcsayová uverejnila v denníku *Sme* roku 2007, dosť tesne za sebou, dva veľké rozhovory so mnou. Prvý, pod názvom *Odsúdený na doživotie*, obrátený viac do minulosti, druhý, *V tomto svete som cudzincom*, skôr do budúcnosti. Takéto všeobecnejšie ladené úvahy a rozhovory vychádzali aj skôr – roku 1997 z pera Niny Hradiskej v *Novom slove bez rešpektu* pod názvom *Dejiny sú múdrejšie než ľudia*, v roku 2002 v *Mostoch* päťdielny životopisný seriál *Človek*

proti prúdu, z ktorého memoáre vlastne vyklíčili. Tieto príspevky však širší ohlas nevyvolali, hoci všetky kľúčové myšlienky sú sformulované už tam – buď nedozrela doba, alebo časopisy neboli dosť *mienkotvorné*.

Takže hmatateľný výsledok doniesli až Kopcsayovej rozhovory v *Sme*. Ony podnietili Zuzanku Piussi, že so mnou roku 2009 nakrútila subjektivizovaný dokument *Hrdina našich čias*. Pre mňa to bol mimoriadny zážitok, lebo hoci som desaťročia sledoval dokumentárnu tvorbu zvonka, posudzujúc výsledky a kontexty, teraz som prvý raz videl vznikať dokument zvnútra aj so všetkými úskaliami, ktoré prináša autorská zásada neinscenovať, iba vytvárať situácie a potom zachycovať, čo z toho vzíde.

Spájala sa s tým aj intimita, ktorá súvisela s mojimi celoživotnými kalamitami vo vzťahu k ženám, kde bývalo nad moje sily čo len sa zahľadiť do očí priamo, nenútene, dôverne a bez rozpakov. Tu, kde erotický faktor stál mimo, to zrazu šlo, lebo tá prítlačivá bojovníčka proti všetkým nešvárom sveta nielenže patrí k mojej krvnej skupine, ale postupne mi v nej osud takrečeno prihral nepokrvnú dcéru voľbou. Na vyše pol roka prežiarila slimačiu hermetickosť a jednotvárnosť životného štýlu mňa a Emky už tým, že ako magnet pritiahla občas so sebou a za sebou svoju spontánnu, neokázalo sebavedomú sestru Luciu, hlbavú Inge Hrubaničovú, spoluautorku scenára, znalkyňu slovenčiny a bystrú, melancholickú milovníčku otázok bez odpovedí, či nekompromisného polemika Roba Kirchhoffa.

Dokončený film nastúpil svoj samostatný život, kontakty zredli, ako to život už prináša so sebou, no závan mladosti a dynamiky, ktorý Zuzanka vniesla do života chýliaceho sa k deväťdesiatke, pôsobí ďalej.

Ten vzrušujúci zážitok súznenia vzkriesil aj zasutý pocit *déjà-vu*. Spomienku na premiéru spred 35 rokov, keď som konečne získal v Karlovej vsi byt a v priestoroch nového domu začal stretať mladučku tmavovlásku... Ale to sme už mali.

* * *

Zuzankin film nebol moja prvá filmovačka, kde nešlo o publicistickú, vecnú výpoveď. Prvý raz som „účinkoval“ v ročníkovej práci svojho syna Vlada, poslucháča FAMU, ktorý okolo roku 1974 nakrútil so mnou čiernobielu nemú portrétnu skicu pod zovšeobecňujúcim názvom *Človek*, odkiaľ Zuzanka použila ukážku. Pre mňa synov film predstavoval predovšetkým dôkaz, že na rozdiel od môjho príkreho vzťahu k otcovi kvôli konformizmu Vlado nepripisoval priveľkú váhu mojim výchovným zlyhaniam a kládol (kladie) dôraz skôr na zhodu hodnotovej hierarchie, pocit duchovného partnerstva.

To však bolo takrečeno v *rodine*. Kedysi roku 2007 som však sedel zapadnutý v prehlbokej klubovke haly VŠMU, čakajúc na akési premietanie, keď zrazu predo mnou vykvitla krásna víla, no nie romanticky ozávojená, lež moderne odžínsovaná, a zaskočila ma celkom nevílnou otázkou, či by som jej v ročníkovom filme

nezahrál starého Žida. V súlade s vtipom *Prečo vy Židia odpovedáte na otázku vždy protioptimistickou?* sa natískala otázka, prečo sa s tým obracia práve na mňa a čo o mne vie. Vysvitlo, že ma oslovila len podľa výzoru. Kedysi takáto identifikácia znamenala ohrozenie. Nateraz ho neznamená, ale čert nespí...

Tak som nevdojak spadol do úlohy protagonistu vo filmčeku Viki Dzurenkovej *Hodinky* podľa židovskej anekdoty, ktorej smutný múdry humor ma fascinoval dávno predtým, než rodičia Viki vôbec zaradili do plánu. Na pár dní som vypadol zo stereotypu a obliekol si kožu patriarchálneho ortodoxa, ku ktorému boli primiešaní sobášny agresor Ondrej Benko, zhovievavá manželka Zuzka Kronerová a radodajná dcéra Zuzka Dunajčanová. V rámci štábu zas okolo nás víril kruh mládencov a dievčat, z ktorých iskrilo energiou. Keby nič iné, už za takéto dobitie bateriek to stálo.

Rovnako nečakane vstúpil do hry Český rozhlas. Spisovateľka a kritička Alena Zemančíková, redaktorka stanice Vltava, najprv roku 2007 uverejnila ukážku z *Úkladov jazyka*, o rok celú sériu, a napokon prišla s myšlienkou na desaťdielne životopisné pásmo, ktoré Vltava odvysielala v novembri 2009 a jeho text sa napokon rozrástol na knihu.

Prepis do textovej podoby stojí zasa za zmienku kvôli nevšednej osobnosti prepisovateľa. Mladý redaktor Slovenského rozhlasu Michal Herceg, od narodenia slepý, celým spôsobom života to jednoducho neberie na vedomie. Bravúrne pracuje s počítačom, cestuje, nahráva, vysiela, venuje sa úskaliam slovenčiny podobne ako ja – slovom, odmieta hrať úlohu „postihnutého“ a darí sa mu to. Odmieta aj všeličo iné – napr. odmietol prijať za prepis honorár. Naozaj neviem, koľko takýchto ľudí žije na Slovensku, posadnutom konzumizmom.

Ako sa pokúšam neutopiť vo filme

V kinematografii sa čoraz väčšmi cítim cudzincom, a to paradoxne v čase, keď sa mi za moju kritickú činnosť dostáva uznania – dokonca viac uznania, než by mi, podľa mňa, patrilo. Po celý život ma zaujímal výhradne film ako umenie, teda tá menšinová vetva, ktorú kritériá návštevnosti či sledovanosti zaujímajú až v poslednom rade – na prvom mieste stojí estetika, výpoveď, hlbší zmysel a forma podania. V období šesťdesiatych rokov a *československého filmového zázraku* som v tom vôbec nebol sám, patrilo to k norme, ako svedčia bilančné konferencie FITESu aj SloFITEZu. Materiálna základňa aj distribúcia tvorili v znárodnenej kinematografii položku štátneho rozpočtu a cenzúra sa po roku 1962, keď spojený front tvorby a kritiky vybojoval voľnú cestu filmom *Slnko v sieti* a *Boxer a smrť* proti straníckym mastodontom typu Karola Bacílka a ich prevodovým pákam vo vedení filmu, cítila zneistená, zaskočená a prešla do defenzívy. Nie že by tu nebola vládla istá forma obojstrannej autocenzúry, akejsi hry na slobodu s r. o., zarámovanej nevysloveným tolerančným patentom. Umelci a publicisti až do 4.

zjazdu spisovateľov viac-menej rešpektovali mantinel, že tabu vedúcej úlohy strany treba nechať na pokoji, a stránicke štruktúry ho zasa rešpektovali z druhej strany a veľmi ňou nešermovali. V rámci tejto *tichej dohody* sa slobode tvorby v šesťdesiatych rokoch darilo lepšie než kedykoľvek predtým alebo potom, a občasnú výstrelky z jednej či druhej strany sa bez kriku spratali pod stôl. Šlo teda o veľmi plodný *historický kompromis*.

Po tichej náprave škôd z banskobystrického dogmatického valcovania českých výbojov a potláčania perspektívnych projektov na Slovensku zápasy a preťahovačky prebiehali teda skôr pod hladinou. Na českej scéne to otvorilo cestu ešte mohutnejšiemu nástupu mladej generácie na čele so Schormom, Formanom, Juráčkom, Menzlom, Passerom a Chytilovou, no tam, na rozdiel od Slovenska, tento nástup strhol všetky generácie a prerástol tak na prívalovú vlnu. Spomínam si v tej súvislosti na čarovný frk režiséra Vlada Pavloviča, s ktorým sme si vždy dobre rozumeli a u ktorého by som, vzhľadom na jeho zmysel pre čierny humor, nikdy nebol čakal smrť vlastnou rukou. Po novinárskom predstavení vo Filmovom ústave prerušil spoločné ohromenie zo Schormovej drámy *Každý deň odvahu* komentárom: *Hja, im je ľahko, keď majú talent!*

Až IV. zjazd česko-slovenských spisovateľov roku 1967 tento *historický kompromis* narušil v rámci všeobecného povedomia, že slobodná tvorba sa do jeho rámca už nemôže zmestiť. Z českej strany tam dominovali mená ako Milan Kundera, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Václav Havel, Josef Škvorecký či Antonín Liehm, kým z našej strany mi pamäť vynáša na povrch ľudí typu Laca Novomeského, Milana Lajčiaka či Miroslava Válka, teda brzdičov a sčasti aj budúcich normalizátorov pripravených na štart. Deľba na Čechov ako progresívnych a Slovákov ako brzdičov takto priamočiaro samozrejme neobstojí, veď brzdiči boli aj na českej strane, kým na slovenskej vystupujú spomedzi účastníkov do popredia impozantné postavy Domina Tatarku či Alexandra Matušku. No v tom, že mi pamäť mená podstrčila práve takto, bude aj čosi z freudovského automatizmu, ktorého dosah vývin po rokoch potvrdil početným nepomerom medzi slovenskými a českými chartistami.

Zrejme práve odmietnutím tohto tabu československá kultúra prekročila rubikon, lebo práve naň sa ani dubčekovskí vodcovia Pražskej jari neodvážili siahnuť, zrejme dobre vediac prečo. Napokon, keď sa Gorbačov spýtali na rozdiel medzi Pražskou jarou a perestrojkou, odvetil stručne: *Dvadsať rokov*. Na jednej strane sa teda hlásil k tomu, s čím sme v Československu vystúpili, na druhej aj k tomu, že naše stránicke špičky nesiahli na kľúčové tabu, tak ako naň nesiahol ani on.

* * *

A hoci IV. zjazd spisovateľov jasne vyznačil limity našej slobody, takže sme ich už nemohli nevnímať, využívali sme skôr šírku mantinelov, než aby sme sa hrabali za absolútnom. Takže škripot v súkolí infraštruktúrnej základne a krtince v

manažérskom rozhodovaní sme síce neraz a hojne kritizovali, no stále sme mali na pamäti aj ubezpečovanie zahraničných filmárov aj kritikov, že také priaznivé podmienky na umeleckú tvorbu by naši autori na Západe nikde nenašli. Tzv. **ideové pochybenia** bývali v 50-tych rokoch, a potom zas za normalizácie, síce ťažkým kameňom úrazu a všelikomu zlomili krk alebo znemožnili ďalšiu tvorbu, zato finančné fiasko, ktoré je zasa smrteľným hriechom v súkromne financovanej produkcii, nepredstavovalo autorom na ich dráhe červenú. Jan Němec, ktorý patril k divácky náročným autorom umeleckých víťazstiev a kasových prehier, mi na záverečnú otázku, či mu domáce tržobné výsledky slávnych *Diamantov noci* nepredstavujú pri príprave budúceho filmu prekážku, odvetil:

Predstavujú, a veľkú. A je to tak v poriadku – kým to neznamená, že by sa mi celkom zabránilo ďalej robiť tak, ako mi moje založenie káže. Stále mám pred očami, že na Západe by som svoje dva doterajšie filmy asi vôbec nebol mohol nakrútiť, a keby nejakým zázrakom aj áno, ten terajší by som po nich už určite nenakrúcal. U nás ho nakrúcam, a kým kultúrno-politické tendencie v prístupe k tvorbe budú takto rozumné a veľkorysé, myslím, že aj ľudia môjho založenia môžu byť spokojní. (Kultúrny život č. 24, 1966.)

Mám za sebou v šesťdesiatych rokoch rozhovory s takými nekonvenčnými prvotligovými hráčmi československej novej vlny ako Evald Schorm, Věra Chytilová, u nás Tibor Vichta a Peter Solan, ktorí si vtedy naozaj nebrali servítky pred ústa, a všetci si boli zajedno, že znárodnená kinematografia predstavuje pre film ako tvorbu priaznivejšiu základňu než súkromný kapitál. To isté som v obmenách počul z úst poľských, maďarských či východonemeckých filmárov. Znárodnenie kinematografie jednoducho nepredstavovalo tému na diskusiu.

Keď rok 1989 prevalcoval tento variant produkčnej základne aj s celou sociálno-politickou sústavou, ktorá v súťaži s efektívnosťou kapitalizmu ekonomicky aj ľudskoprávne prehrala a zmizla zo scény, bilančné konferencie sa presťahovali na pôdu porôt a seminárov, estetické hodnotenia a analýzy do špeciálnych časopisov, kým v masmédiách sa do popredia predrali hodnotenia poznačené skôr komerciou než estetikou, a v produkčnej základni zápasy o domáce či európske dotácie a fondy, o koprodukčné zmluvy, skrytú reklamu ako vábničku na sponzorov a podiely z koláča Audiovizuálneho fondu.

Dejiny sa k tejto ekonomizácii kultúry nateraz plne priklonili tým, že ostatné varianty vylúčili, a že aj v tomto rámci si film ako umelecké dielo, či už hraný alebo nehraný, vie vybojovať priestor a uchvacovať výsledkami, nepociťujem ako organický výsledok produkčných štruktúr, skôr ako úspešný výsledok zápasu proti nim. Preto mi tento systém, kde autori síce nemusia zápasiť s cenzúrou, zato pri eticky aj esteticky vyšších ambíciách než kasa a sledovanosť musia vynakladať neúmerne veľa síl, kým si vytvoria priestor na ich realizáciu, ostáva bytostne cudzí. Neverím, že toto je optimálny model verejného mecenstva pre nekomerčnú zložku

kinematografie v rámci demokratických štruktúr, hoci netuším, ako by mal vyzerat' a do akej miery sa mu forma Audiovizuálneho fondu blíži.

Takže ak sa mi po Novembri 89 možno občas podarilo charakterizovat' generačné vrstvenie a špecifiká tvorby ambiciózných dokumentaristov od Dušana Hanáka cez Dušana Trančíka, po nich Roberta Kirchhoffa s Máriom Homolkom, Dušanom Hudecom a Jarom Vojtekom, až kým sa neroztrhlo vrece dekády 1970 s celou plejádou mien od Zuzanky Piussi cez Marka Kuboša, Jura Lehotského a Marka Škopa po Petra Kerekesa, vždy mi to v hĺbke vedomia sprevádza aj nezodpovedateľná otázka, ako by asi vyzerala ich tvorba, keby pre ňu mali infraštruktúrnú základňu, akú mali v šesťdesiatych rokoch nastupujúci majstri typu Dušana Hanáka či Jana Špátu a za normalizačného dvadsaťročia Dušan Trančík. Možno je to iba spomienkový optimizmus starca, no napriek podozreniu z tohto efektu som presvedčený, že pre umenie, najmä keď vyžaduje také veľké materiálne vklady ako film, by sa mali a dali nájsť cieľuprimeranejšie vzorce financovania než nadvláda kapitálu a reklamy. Mentalite konzumnej spoločnosti sú však takéto spôsoby uvažovania asi rovnako cudzie ako mne mentalita konzumnej spoločnosti, a most medzi nimi nejstvie.

Ak to platí o dokumentarizme, menej náročnom na kapitál a techniku, o čo väčšmi to platí o hranom filme, kde dravé polomafiánske štruktúry prerastené s politikou dokázali využit', ak nie dokonca spoluvyvolat' rozkol vo filmárskej obci, a takto rozkradnúť a zlikvidovat' technickú základňu, ktorú Koliba nesporne predstavovala, len aby sa zmocnili lukratívneho pozemku. Zuzanka Piussi, ktorá sa s obľubou vydáva medzi krokodíly, sa *Kolibou* na toto trasovisko odvážila a ak jej niektorí vyčítajú, že nedokázala všeličomu prísť na koreň, majú zrejme pravdu, no mali by zvážiť aj, koľko z opýtaných malo záujem veľa hovoriť a nič nepovedať, a koľko ľudí vôbec odmietalo hovoriť naplno aj spomedzi tých, čo výsledok kritizujú. Z nejedného archívneho záberu až kričí našské tradičné *čo sme si, to sme si*, a tiež tvorí podprahovú zložku odpovede, prečo dokument *Koliba* vyzerá, ako vyzerá.

Jedine Martinovi Šulíkovi sa v čase dlhého vákua darilo, napriek všetkému, udržiavať akú-takú kontinuitu slovenského hraného filmu a dokonca organicky nadviazať na lyrickú líniu šesťdesiatych rokov. Sprevádzal som túto jedinú trvalku nášho hraného filmu deväťdesiatych rokov pri jej portrétovaní trpkohumornej *Krajinky* pomerne sústavne, čo dovoľovalo plne vnímať rezignovanú hĺbku Šulíkovho výroku, že *nakrútiť na Slovensku hraný film je hrdinský čin bez ohľadu na výsledok*. Zrejme k tej kontinuite patrili vyrovnaný, zohratý tím, nesený menami Ondrej Šulaj, Marek Leščák, Martin Štrba, Vladimír Godár...

Keď napokon po rokoch jednotlivé filmy vydupané zo zeme pomaly opäť zrastali do kinematografie, málokedy som sa s tými zo súčasnosti vedel stotožniť – v mojich očiach sa priveľmi usilujú podčiarkovat', že nám netrčí slama z topánok a

že aj my máme svoje auparky a teská, svoje posilňovne aj svojich gaunerov. Isteže máme, len som ľuďom a príbehom tých filmov spravidla nevelmi veril, životná pravda tu na mňa dýchla málokedy, na rozdiel od skromných projektov typu Liovej *Ticha*, ktoré sa nikam nepechorí a ktorého autentickému smrádočku by Tibor Vichta iste zatlieskal. A je už celkom anomália, ak nad hladinu plnorozpočtových produkcií zrazu vypláva nízkonákladová študentská cynická čierna sídlisková groteska Viktora Csudaia *Veľký rešpekt*, vzdialená od pohľadnicových exteriérov nablýskanej Bratislavy obývanej vyšpekulovanými existenciami. Dýchne na nás stagnáciou sídliskového vegetovania bez hrabalovských perličiek na dne, rámcovaná a členená ostapbenderovským filozofovaním hovorcu dvojice grázlov, pričom ešte vždy ponecháva tieň šance, že sa hovniválsku guľičku života možno predsa len podarí kamsi dovaliť.

Hodnovernejšie vnímam niektoré návraty do minulosti, kde mi vysoko vyčnieva Nvotova a Pišťankova *Muzika*, a, menej výrazne, Chlumského a Novákova freska *Nedodržený sľub*, kým naše pokusy o veľkofilmy lovia v takých vypáchnutých vodách, že človek len oči otvára, kam sa na ten predvčerajšok chodí. Obzvlášť si naproti tomu cením náš herecký potenciál, kde stačí podať prst, a majster už vybuduje plastickú postavu, ako ukázali nedávno, pars pro toto, Attila Mocos a Helena Krajčiová (*Pokoj v duši*). Veľké osobnosti dokážu dokonca produktívne roztrhnúť obruč vytýčenú kontextom, urobiť z vedľajšej postavu tú najvýraznejšiu a takmer najzávažnejšiu, ako predviedol Ladislav Chudík svojou sondou do eštebáckej duše (*Kawasakiho ruže*) bez toho, že by tým ostatným *kradol šou*.

Nič z týchto rapsodických poznámok sa nedá brať ako analýza či kritická reflexia stavu alebo náčrt perspektív, ba ani nábeh tým smerom. Sú to iba postrehy na okraj, neutriedené, letmé pocity pozorovateľa, ktorý už nedokáže usledovať ani európsky, ani celosvetový kontext, iba čo mu veľrieka filmu sem-tam vyhodí na breh zážitok, dojem, vnem. Od pamäti kritika vo výslužbe sa viac čakať nedá...

* * *

Keď hovorím, že sa cítim preceňovaný v oblasti filmu, zaváňa to fintou, keď sa človek robí skromným. Asi v duchu toho, čím Karl Kraus kedysi v polemike sprážil protivníka: *Nerobte sa taký malý, veď vy vôbec nie ste veľký!* Lenže čo keď inde sa zasa cítim nedocenený? Značnú časť života som sa venoval prekladaniu a kritickej reflexii kultúry slovenčiny. Namýšľam si, že som tam spravidla zastával pozície skôr perspektívne. Šesť rokov som do mesačníka Romboid písal rubriku pod názvom *Úklady jazyka čiže slovgličitina*, čím som, podľa mňa, prispieval ku kultivácii jazyka, ale aj k odbúravaniu sebauspokojivého paravánu, že slovenské prekladateľstvo má vysoký štandard. Isteže má vynikajúcich prekladateľov a teoretikov, má dokonca majstrov kaskadérov ako nebohý Blaho Hečko, má aj poctivých profesionálov, ktorí si potrpia na česť značky. Vysoký štandard ako celok však nemá už preto, že priveľa prekladateľov berie svoju profesiu primárne

ako živnosť, inak by neodovzdávali texty nedotiahnuté, nedobrúsené, zjavne pod úrovňou svojich znalostí a schopností, lenže potom by to zas už asi nevynášalo. Nebyť toho, *Úklady jazyka* by dávno boli zašli na nedostatok podnetov. Teraz končia, no určite nie pre nedostatok podnetov.

Uznania sa mi za túto sanitárnu činnosť z prekladateľského prostredia nedostalo a prekvapoval by skôr opak. Nemčina má nádherný výraz *Nestbeschmutzer*, ktoré si my musíme rozpísať do celej vety – *ten, čo špiní do vlastného hniezda* – a takíto špiniči ležia hniezdu zväčša v žalúdku.

No ak sa niekde cítim preceňovaný, inde nedoceňovaný, nemôže to odkazovať aj na iné kontexty, než tu naznačujem? Čo ak aj toto súvisí s buričstvom, ktoré svojmu nositeľovi káže brať oblasť, kde ho uznávajú, ako dobytú kótu, zato silou-mocou by rád dobyl kótu, ktorá kladie odpor, a pchá sa ta, kde oňho nestoja? Alebo je to ešte inak a jednoducho si o sebe ako prekladateľovi priveľa namýšľam?

Ako za všetko môže komunizmus, ktorý nejestvoval

Ludvík Vaculík, autor výzvy *Dvetisíc slov*, po desaťročí slobody znechutene konštatoval: *Keď sa zrútil komunizmus, obnovili sa príčiny, z ktorých vznikol. Lenže tu sa už nebude dať bojovať za slobodu, lebo to bude ona.* Naozaj stojím o túto podobu slobody? Alebo mám uveriť, že naozaj sú všetky cesty k slobode, ktorá by bola aj sociálne spravodlivejšia, zarúbané? Navyše sa ukazuje, ako sa slobody, ktorých sme sa za totality tak domáhali, od seba odlišujú. Novinár, spisovateľ, výtvarník, filmár mali pred očami predovšetkým slobodu prejavu, tvorby a pohybu. Podnikateľ či politik slobodu pohybu a akcie, a politik si svoj priestor slobody pohotovo hneď rozšíril aj na slobodu povýšiť sa nad zákon. Nuž a tí dole, za totality **naš pracujúci ľud**, teraz **drobný človek z ulice**? Tým šlo v prvom rade o slobodu konzumu a cestovania, a teraz znechutene zistili, že ich v týchto slobodách obmedzuje nedostatočná sloboda mešca a príležitostí, lebo **pány boli, pány budú**.

Nechápem, ako mohol exkomunista Vaculík, ktorý do veci vidí, použiť nálepku *komunizmus*. Nechápem pojmoslovný zmätok, ktorý dokáže stotožňovať reálne útvary s potenciálnymi a fiktívnymi. Nacizmus, ten mal svoju uskutočniteľnú rasovú teóriu a svoj expanzívny *Drang nach Osten*. Keď sa predral k moci, z obidvoch dosť uskutočnil, nešlo teda o utópiu, lež o masové nacionalistické besnenie. Naproti tomu komunizmus je sociálna utópia, ktorú si komunistické strany aj Kominterná síce vytyčovali ako konečný cieľ, svojský *koniec dejín* dávno pred Huntingtonom pod heslom: *Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb*. Ani jedna z komunistických strán v krajinách, kde sa predrali k moci, nevyhlasovala, že ho uskutočnila, a prinajmenšom v tomto mali pravdu. Na rozdiel od nacizmu komunizmus teda nikdy a nikde nejestvoval. Napriek tomu od rozpadu Sovietskeho zväzu a jeho satelitov do zblbnutia počúvame a čítame o *zločinoch komunizmu, období komunizmu, dračej siatbe komunizmu*.

Je to absurdné. Chiméra, čo nikdy nejestvovala a figurovala iba ako cieľ, sa predsa ničoho zlého ani dobrého nemohla dopustiť. Nacizmus, kresťanstvo, otrokárstvo, feudalizmus, kapitalizmus, imperializmus, kolonializmus, fundamentalizmus, tie sa zločinov dopúšťali a pokiaľ existujú, aj sa dopúšťajú, lebo existovali alebo existujú. Komunizmus neexistoval, je to iba pohodlná nálepka pre totalitné režimy vybudované pod diktátom komunistických strán. Tieto režimy videli v zločine legitímny pracovný nástroj a ich zločinom niet konca-kraja. Nie sú to však zločiny komunizmu. Ako by sa to správne malo označovať, aby spĺňalo aj požiadavku stručnosti a údernosti, bez akej sa ideologická nálepka neobíde, netuším. Možno preto sa vžila nálepka, ktorá tú požiadavku spĺňa, aj keď sa celkom míňa s označovanou skutočnosťou.

Nemám dôvod smútiť za reálsocom, ktorý si zmyslel, že bude presadzovať svoje ciele korbáčom a šibenicou. Nemám však dôvod byť presvedčený, že bez nich je socializmus nemysliteľný a že jediný variant usporiadania spoločnosti je kolotoč konzumu a jeho stupňovania. Lenže podľa mňa je práve táto „filozofia“ gasetovskému *masovému človeku* najbližšia, najprirodzenejšia, kým frommovské *byť, nie mať* je pre menšinu, ktorá štatisticky nezaváži. Paradox je v tom, že aj socializmus stojí na pôde konzumizmu, ktorý môže teda poraziť asi iba celosvetová ekologická katastrofa – nevyhráza sa ňou už iba science-fiction, lež aj klimatológia a iné vedy.

Spomeňme si však na konštantu vzťahu metropola-provincia. Metropola sa vždy omeškáva za vývojom provincie a zakaždým sa chytí rozumu, až keď je už neskoro. Aj ľudstvo sa z ošialu konzumizmu, v ktorom našlo svoj raj na Zemi, zrejme spamätá, až bude neskoro, až si svoju planétu prežerie. Kapitalizmus má totiž vo svojej podstate zabudovaný neodstrániteľný zhubný parameter. Prekvitá tým lepšie, čím viac sa mu darí stupňovať spotrebu. Posledná kríza to znova dokazuje nad svetlo jasne, hoci to už dávno netreba dokazovať. Jej riešenie sa zas len vidí v bičovaní spotreby, v krátkodobom horizonte právom. Pokiaľ ide o ten dlhodobý, na to už pred desaťročiami odpovedal rakúsky básnik Erich Fried: *Kto chce, aby svet ostal, aký je, ten nechce, aby ostal.*

Keby ľudstvo ako celok dalo na rojkov typu Ericha Fromma a naozaj, ale masovo začalo šetriť, kapitalizmus okamžite krachne. Taký krach mu však zrejme nehrozí. Konštantou vzťahu medzi boháčmi a chudobou je už od staroveku zásada: *Chvíľku povozíš ty mňa, chvíľku sa povozím ja na tebe.* Novodobý rozdiel je v tom, že od staroveku to vždy vyvolávalo vzbury a revolúcie, kým konzumizmus akoby tú potrebu vzbury anuloval, vymazal. Aj tí z Nemaníc, namiesto aby sa búrili proti tým z Maníc, dožadujú sa iba väčšieho kusa z koláča. Dokumentuje to skazonosný vývin Číny a Indie, ktoré kedysi mali pred očami, aspoň potenciálne, aj cestu vytyčovanú Konfuciom a Mahátmom Gándhím. Dnes majú, reálne, pred očami predovšetkým gýčové seriály, kde vždy všetko dobre dopadne. Prečo by to s nimi

malo dopadnúť inak? pýtajú sa infantilne, pokiaľ im vôbec zide na um pýtať sa. Afrika práve vykročila tou istou cestou.

Horlím tu ako prorok, ale nie som, lebo neodmysliteľnou súčasťou proroctva býva odkaz na zadné dvierka, projekt riešenia, spravidla iluzórneho, a ak si kmeň, národ, ľudstvo vezme výstrahu k srdcu, ohlasovanej katastrofe sa vyhne. Ja však riešenie nevidím a nič nezvestujem. V rámci obrovského prebujnenia slobody a ľudských práv, sprevádzaných vynulovaním ľudskej zodpovednosti, riešenie ani nemôže jestvovať. Princíp trvalo udržateľného rozvoja by kľúčový zhubný parameter kapitalizmu musel obrátiť do protismeru tak, aby ekonomika prosperovala tým viac, čím menej sa spotrebuje. Je takto nastavený ekonomický systém vôbec možný bez návratu pred osudový zlom v organizácii produkcie, deľbu práce a s ňou spojené jej odcudzenie, ktoré z väčšiny zamestnancov robí chaplinovské kolieska v mašine, na ktorej obzor nedovidia? A ak by aj bol možný, čo by naň povedal nový druh človeka, homo consumens, ktorý dnes zásluhou televízie, internetu a reklamy prevláda aj v krajinách, kde ľudia žijú z ruky do úst alebo zavše ani nemajú čo do úst? Homo consumens je totiž aj volič, najmasovejšia voličská skupina, a nikdy nedá hlas tomu, kto by mu namiesto medových motúzov okolo úst na rovinu povedal, že takto to ďalej nepôjde. A že svoje návyky a postoje musí zmeniť nie kedysi vo vzdialenej budúcnosti, ktorá mu je fuk, ale hneď teraz.

Jedno mi vrta v hlave. Na svete sú milióny ekologov, politológov, sociológov, ktorým nesiaham ani po päty. Ako to, že to nik z nich takto **na plnú hubu** nepovie? Ved' oni nezávisia od voličských preferencií, aspoň nie bezprostredne. Pokiaľ viem, priamo sa takto vyslovil jediný človek, a odvtedy prešlo už aspoň šesťdesiat rokov. Mahátma Gándhí adresoval Indii, ktorá stála na rázcestí a ešte sa mohla rozhodnúť, akou cestou vykročí, ale vlastne aj celému rozvojovému svetu, tieto výstražné slová: **Keby sme chceli žiť na úrovni Západu, potrebovali by sme na to štyri zemegule.** Dnes je už rozhodnuté. Najnovšie udrel na túto strunu Meinhard Miegel štúdiou *Exit – blahobyť bez rastu*, lenže ak jeho apokalyptická diagnóza je presvedčivá, navrhovaná terapia leží v oblasti ilúzií, že človek štatistický si sám od seba, ešte pred krachom, dobrovoľne utiahne opasok. Práve na tejto ilúzii stoja však všetky doterajšie projekty, ako prehodiť výhybku. Vráťane takých radikálnych kritikov globalizmu, konzumizmu a triednej nerovnosti ako Noah Chomsky, Jacques Derrida, Michel Foucault či Václav Bělohradský. Nie že by to takto tvrdili, no spod ich konceptu to pre mňa presvitá ako predpoklad. Z autorov, čo poznám, vykreslila obraz tejto slepej uličky do dôsledkov iba Annie Leonardová v *The Story of Stuff*, pričom sa, mimochodom, odvoláva na tú istú Gándhího výstrahu. Evo Morales to zhrnul do stručnej alternatívy: *Bud' zhyynie kapitalizmus, alebo planéta Zem.*

Logika tejto úvahy sa mi vidí nepriestrelná a že je málokto ochotný to natvrdo vysloviť, nad tým mi stojí rozum. Globalizácia vytunelovala demokraciu na

postdemokraciu. Ostáva formálna šupka, kým skutočné rozhodovanie je v rukách nadnárodných spoločností, ako sa to cudne označuje dnes, čiže veľkokapitálu, ako sa to bez obrúska označovalo pred neolibérálnou teológiou. Politici majú teda zviazané ruky. Ale že by aj filozofi a politológovia?

Veľakrát sa pri volených predstaviteľoch hovorí, že ten či onen sa dostal do **konfliktu záujmov**, a prezentuje sa to ako čosi výnimočné. Akoby sa každý politik už z povahy veci automaticky nepresunul do sféry konfliktu záujmov už tým, že sa dostal **hore**, kde sa jeho záujmy prestanú kryť so záujmami tých, čo ho zvolili. S rozkošnou naivitou andersenovského dieťaťa pri pohľade na nahého kráľa to vyjadril niekdajší predseda Slovenskej národnej strany, miliardár Vít'azoslav Moric: **V politike nemôžete nezbohatnúť!**

Výrok, ktorý istotne patrí pod werichovské záhlavie *to by se mělo tesat*. Verejný život nám túto pravdu každodenne potvrdzuje a umenie proces zákonitého prechodu dravcov do elít v ich zápasoch o **miesto hore** či **miesto na slnku** s ich súbežným presunom na stranu protichodných záujmov zobrazilo x-krát, vždy v dobových súradniciach. V našom reálsocce to najkoncentrovanejšie vyjadril skvelý poľský animátor Daniel Szczechura roku 1964 kresleným filmom *Kreslo*. Celý sa odohráva v jedinom priestore, kde je na jednej strane auditórium, na druhej, na pódiu, predsedníctvo. V minimalistickej animácii sú všetky postavičky zobrazené zhora, takže vidieť len hlavu a plecia, a pokiaľ niekto kráča, ešte nohy. V auditóriu sú všetky hlavy červené, na pódiu všetky modré. Ktosi z auditória sa prihlási o slovo a chvíľu zúrivo gestikuluje. Nato jeden modrý z predsedníctva odíde, na pódiu ostane voľné kreslo – a po hlasovaní sa naň posadí ten, čo kritizoval, takže na chvíľu máme pred sebou červené auditórium, kým v predsedníctve medzi samými modrými hlavami kole oči jedna červená ako exponent auditória, ktoré ju zvolilo. Po chvíli však zmodrie aj ona – status quo ante sa obnovil, a to je koniec filmu.

Ktovie, či sa Vladimír Páral v *Milencoch a vrahoch* o pár rokov neskoršie inšpiroval Szczechurovým filmom, alebo či ten dvojpólový systém skonštruoval nezávisle. Fakt je, že rovnaký protiklad červených a modrých, čiže hladných, čo sa derú hore, a sýtych, čo obhajujú dobyté pozície, tvorí základný parameter tohto geniálneho podobenstva. Inherentnému konfliktu záujmov môžu odolať iba morálne najsilnejší jedinci, to však bude vždy menšina, pravdepodobne mizivá a vždy prechodná. Trendy však určuje väčšina. A zasa – necítim sa prorokom, nič nezvestujem a nemám potuchy, ako ten zabudovaný konflikt záujmov medzi pešiakmi a elitami odstrániť. Viem len, že je demokracii aj postdemokracii vlastný a že je súčasťou systému, ktorý sa s predstieranou skromnosťou sám označuje iba za najmenej nedokonalý a ktorým v dohľadnom čase asi nik nehne.

Dejiny sa však vyznačujú zvláštnosťou, že veci sa nakoniec zväčša vyvinú tak, ako nik nepredpokladal. Stačí sa pozrieť na prognózy po desaťročí a zväčša vysvitne, že spravidla nemajú veľa spoločného s tým, kam vývin naozaj dospel.

Človek si v rámci presvedčenia, že svetové dianie by malo mať cieľ, namýšľa, že ho naozaj má a že dejiny niekam smerujú, podobne ako ľudský život. Lenže to je, v oboch prípadoch, ilúzia v zmysle **čo sa babe chcelo, to sa babe snilo**, po anglicky **wishful thinking**. Ani dejiny, ani ľudský život nijaký objektívny, od subjektu nezávislý zmysel nemajú. Majú len taký, aký si do nich sami vložíme. To však zase znamená, že sú budúcnosti otvorené a vždy môžu prekvapiť.

Ako som omylom neodišiel zo sveta

Otvoril som svoje memoáre tým, ako som sa narodil na lodi, lebo to nie je bežné. Nevyspytateľné sú cesty internetu a počítača, ktorý sa nestará o to, čo máte na mysli, bez rozmýšľania vykoná, na čo kliknete, a je mu fuk, či ste to takto chceli, alebo ste iba šliapli vedľa. Potom už stačí, že si to nevšimnete, a zrazu je tu nekrológ, ktorý nebohého zastihol 27. júna 2010 síce pri plnom nezdraví, rozhodne však nažive. Ani to nie je bežné, takže sa celkom hodí na nečakaný záver.

*Milí pozústali,
přijměte upřímnou soustrast nad úmrtím Pavla Branka. Považuji za čest a vzácnou příležitost, že jsem s ním mohla na konci loňského léta natočit pro Český rozhlas Osudy. Pořad měl v Čechách úspěch, zaujal mnoho lidí, a jak také ne, když Pavel Branko byl tak mimořádně zajímavý, otevřený, přemýšlivý a kritický duch se smyslem pro humor i reflexi vlastního života se všemi peripetiemi, které přinesl. Jeho jazykové eseje byly vtipné a měly společenský záběr, on byl ten typ člověka, kterému duch vládne nad tělem. Snad je tomu tak i teď, i když Pavel Branko byl ateista a na posmrtný život asi nevěřil. Ale to nemusí být na něm závislé.*

Ráda na něj vzpomínám, jistě vám bude chybět.

Upřímně

Alena Zemančíková, literární redakce Českého rozhlasu Vltava

K tomu hádam už len paradox Egona Erwina Kischu:

Až umriem, budem si veľmi chýbať.